

Historiar l'innomenable a la Corona d'Aragó baixmedieval: pecat i pecadors contra natura (ss. XIII-XVI)

José Tébar Gómez
Universitat de València

1. Introducció

El 24 de febrer del 1524, el papa Climent VII publicà un breu autoritzant la Inquisició dels territoris peninsulars de la Corona d'Aragó –llevat de Mallorca– a perseguir la sodomia. Sabuda la proliferació d'este mal als seus estats i l'amenaça que pesa sobre la comunitat sencera, el pontífex ordena que, d'ara en endavant, els oficials inquisitorials puguen conèixer d'este delictes i iniciar procés contra qualsevol sospitós:

Prout in Domino conspicimus salubriter expedire, non absque anime nostri displicentia, dilecto filio nobili viro Ludobico de Corduba, duce Suesse, charissimi in Christo filii nostri Caroli, Romanorum et Hispaniarum regis catholici in imperatorem electi, apud nos oratore, nobis referente intelleximus in Aragonum ac Valentiae regnis et principatu Cathaloniae, mundo in deteriora iugiter dilabante, horrendum detestabileque sodomiae crimen in aliquibus, pro dolor, diffidentiae filiis pullulare incepisse; et, nisi ferrum hoc hominum genus rescindatur, sinceram posse partam putredinem trahi. Quare idem Ludobicus, orator, nobis similiter supplicavit ut in premissis de opportuno et celeri remedio providere de benignitate apostolica dignaremur. [...] Nos enim vobis et vestrum cuilibet, ut in huiusmodi causa contra huius detestabilis criminis reos coniunctim vel separatim procedere, et testes que fuerint nominati (si ex gratia, odio vel rumore subtraxerint) per censuram ecclesiasticam et alia iuris remedia veritati testimonium perhibere, omniaque alia et singula quae in premissis necessaria fuerint seu quomodolibet opportuna, circa sententiam quam una cum ordinario loci proferre teneamini, facere et exequi valeatis, apostolica autoritate licentiam et facultatem concedimus per presentes.¹

Este fet constitueix una fita des del punt de vista, si més no, historiogràfic. Les investigacions sobre la sodomia als territoris d'Aragó, València i Catalunya han girat al voltant de la Inquisició a partir del segle XVI, resultant en una prolífica recerca des de mitjans del decenni de 1980. Això no obstant, cal matisar este canvi i el que va suposar llavors per dues raons: la primera, perquè, tot i haver adquirit competències sobre este crim-pecat, sembla que els tribunals no mostraren molt d'interès fins als volts de la dècada de 1570 (Haliczzer, 478-480), i, segon, perquè mai l'autoritat pontifícia va desautoritzar els tribunals civils que des del segle XIII estaven jutjant tota mena de delictes, inclosa la sodomia, i que després de 1524 encara veiem actuar contra ells.² La enorme atenció de què ha gaudit l'època inquisitorial i, en general, els territoris peninsulars i americans pel que fa a l'estudi de la sodomia contrasta, per contra, amb les poques –per bé que significatives– investigacions que s'han dedicat a la mateixa qüestió per als segles medievals.

Davant este panorama, el nostre objectiu ací és problematitzar la sodomia com a objecte d'estudi a l'observatori de la Corona d'Aragó baixmedieval i oferir les vies per

¹ Archivo Histórico Nacional, Inquisición, 1.267, ff. 65r-65v. 1524, febrer 24. Roma

² Podem trobar al llarg dels segles XVI i XVII nombroses causes municipals, regnícoles, reials i arquebisbals contra sodomites (Graullera Sanz; Pérez García & Catalá Sanz; Falcón Pérez & Motis Dolader; Riera Sans; Navarro Espinach & Villagrasa Elías).

a aproximar-nos-hi. En este sentit, mirarem de repassar els estudis previs i com es va construir la noció i l'estigma del sodomita, parant atenció a la seua rellevància per a comprendre l'alteritat en el si de les societats medievals.

2. Estat de la qüestió

Com s'ha dit, l'interès per la institució inquisitorial va fer que, des de ben prompte, els historiadors se centraren a analitzar el vast corpus documental dels seus tribunals, conservat gairebé íntegrament en l'Archivo Histórico Nacional. Al treball pioner de Rafael Carrasco, actualitzat recentment (1986; 2022), el varen succeir d'altres que, bé de manera indirecta –com els estudis de Ricardo García Cárcel i Bartolomé Bennassar, centrat en l'aparell repressiu– o directa –com en els casos de les tesis de Rocío Rodríguez i Pedro Muñoz Gimeno, i els llibres de Cristian Berco i François Soyer–, han parat atenció a la sodomia en l'època moderna a través d'estes riquíssimes sèries documentals (Navarro Martínez, 359-364). L'època medieval ha estat comparativament menys explorada, tot i que en els darrers anys, com veurem a continuació, han vist la llum aportacions importants. Potser esta mancança ha estat causada per la influència de l'obra de John Boswell. Medievalista especialitzat en la minoria mudèjar, Boswell publicà un treball pioner sobre l'homosexualitat a l'Edat Mitjana en què defensava l'existència d'una “identitat gai” en els temps medievals. Malgrat esta postura essencialista –debatuda i matisada posteriorment per altres especialistes (Kuefler)–, el que ens interessa ací és que, a més, l'autor afirmava que hi havia una absència total de casos de repressió contra els sodomites a la Corona d'Aragó abans del 1500 (Boswell, 544).

La recerca historiogràfica de les darreres dues dècades ha permès aprofundir des de diverses perspectives en el període anterior a 1524, del qual coneixem ja nombrosos casos que permeten refutar l'afirmació de Boswell. Ramon Rosselló Vaquer publicà la transcripció d'una vintena de casos procedents de l'Arxiu del Regne de Mallorca; un treball, que, tot i ser anterior al llibre de John Boswell, va tindre un impacte molt limitat (1978). La seua producció posterior, fruit del buidatge dels riquíssims arxius mallorquins, ha aportat més informació, si bé, com la precedent, consistia fonamentalment en publicacions de caràcter local.³ Posteriorment, el mateix autor va editar una traducció al català del procés informatiu que Jaume II va iniciar contra Pons Hug V d'Empúries el 1311 (2003), un cas que ha atret l'atenció de diversos medievalistes forans (Brundage 1991; Milgate).

Cal esmentar *Queer Iberia*, obra col·lectiva a càrrec d'investigadors del món anglosaxó que, encara que aporta noves mirades als estudis literaris a partir de la teoria *queer*, no va tindre gaire ressò a Espanya. Entre d'altres, el volum conté capítols dedicats a Ramon Llull, Francesc Eiximenis i l'efeminament dels heretges càtars (Blackmore & Hutcheson). Rafael Mérida, seguint el mateix camí, ha desenvolupat posteriorment diverses anàlisis aplicades a la poesia de Jaume Roig i la prosa de Joanot Martorell, al desplaçament del discurs de Sodoma a les colònies americanes i a la comprensió de la sodomia a l'Europa medieval (2007; 2013; 2021; 2022). També des de la literatura, però parant atenció als fragments biogràfics continguts en cròniques i dietaris, Vicent Josep Escartí ha rescatat notícies relatives a execucions i vides marginals de sodomites entre els segles XV i XVI (2021), a més d'editar alguns processos judicials de la mateixa cronologia (2024; 2025a; 2025b), els quals foren

³ En el marc del pla d'investigació de la nostra tesi doctoral, tenim la intenció de consultar, en un futur pròxim, els treballs de Rosselló sobre diverses localitats mallorquines, amb l'objectiu de buidar tota la informació disponible sobre la sodomia a l'illa durant la Baixa Edat Mitjana.

descoberts per Vicent Graullera als arxius de la Governació i la Reial Audiència del regne de València.

Pel que fa a la investigació arxivística, durant la segona dècada del segle XXI hi hagué una empena important protagonitzada per nous descobriments. Sandra Cáceres va descriure el contingut d'un procés judicial dut a terme a la València de 1440 contra un musulmà acusat d'haver corromput un xiquet. D'altra banda, l'any següent, la monografia de Jaume Riera tragué a la llum fins a 272 casos de la Catalunya d'entre els segles XIII i XVIII, quaranta-huit dels quals anteriors a 1524. El nucli del llibre el constitueix un capítol descriptiu de tots els casos, al qual s'afegeixen d'altres centrats en l'anàlisi col·lectiva de les dades que aporten els documents, repartits, fonamentalment, entre els fons criminals d'alguns arxius comarcals i locals (Lleida, Tortosa) i les sèries de la Reial Cancelleria (Registres i Cartes Reials), la Reial Audiència (Conclusions Civils i Criminals) i el Mestre Racional (comptabilitat de les vegueries) de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Tota la informació dispersa en els treballs anteriors i d'altres centrats en el Cinc-cents fou recopilada per Germán Navarro (2020) en una base de dades on inclogué els seus noms, les edats (quan consten), les professions, el tribunal que els va jutjar i la font d'on prové el cas. Dues aportacions recents del mateix autor (2024; 2025) han fet una síntesi de l'homoerotisme a la península Ibèrica durant l'Edat Mitjana i la instrumentalització del discurs moral de la sodomia per raons econòmiques i polítiques.

No voldríem tancar este estat de la qüestió sense incidir també en els progressos experimentats per la historiografia castellana en esta àrea, protagonitzats per les contribucions de Jesús Ángel Solórzano (2005; 2007; 2012; 2022; 2025), Iñaki Bazán, Plácido Fernández-Viagas (2019; 2024) i Ana Estefanía Ortega (2011; 2016; 2020). Estos autors han treballat, respectivament, la noció de *fama* i la repressió sexual a través de la documentació de la Cancelleria i de la Chancillería de Valladolid durant el regnat dels Reis Catòlics, així com la legislació castellana en matèria de sexualitat i el sexe, des d'una perspectiva ampla, a Castella. Es tracta d'aportacions extremadament útils per les possibilitats d'escometre exercicis comparatius amb la documentació judicial pròpia i per a entendre la manera de concebre la *fama* en el si de les societats medievals.

3. La construcció de la sodomia

El 25 de novembre de 1260, Jaume I donà al seu argenter, París, unes propietats –el document no indica quines eren ni on s'ubicaven, tot i que podem suposar que es trobaven a València o als voltants– que havien pertangut a Sancho Picador, ciutadà d'Osca, a qui se li havien confiscat per haver comés el crim de sodomia. La donació no aporta més informació sobre esta persona, llevat del fet que tenia muller, a la qual el rei ordena que se li respecten els drets sobre el susdit patrimoni:

Per nos et nostros damus et concedimus tibi, Parisio, argentario nostro, et tuis imperpetuum per hereditatem propriam, francham et liberam, omnes hereditates et possessiones que fuerunt quondam Sancii Picador, civis Oscensis. Que hereditates et possessiones nobis fuerunt confiscate ratione criminis sodomitice quod, ut dicebatur, dictus Sancius commiserat. [...] Hanc autem donationem tibi et tuis facimus salvo in omnibus iure uxoris dicti Sancii Picador quondam.⁴

Esta és la notícia més antiga que, hores d'ara, es coneix d'un sodomita processat i condemnat a la Corona d'Aragó. Com que els seus béns havien sigut confiscats, amb total seguretat fou cremat a la foguera, segons dictava un privilegi concedit per Jaume I a la ciutat de València el 1251 (Cortés Escrivà, doc. 34, 144-146). Incorporada esta

⁴ Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Cancelleria, registre 11, f. 185r. 1260, novembre 25. València. Burns, doc. 316, 270

pena als *Furs* poc després (9.7.66. Colón Domènech & Garcia Sanz, 97), la legislació del regne també contemplava la confiscació dels béns i el respecte dels drets que sobre estos pogueren tindre els familiars del condemnat (9.7.66. Colón Domènech & Garcia Sanz 1999, 98). A Aragó, hi ha nombrosos furs que tipifiquen la sodomia. Un exemple paradigmàtic és el de Terol, que estableix:

Decabo, si alguno en sodomítico vicio fuere trobado e provado'l fuere, sea quemado. Si por ventura alguno dixiere a otro: “Yo te fodí por la natura” e provado'l fuere, amos ensemble sean quemados; si non, aquel que tal pecado aurá dicho, si manifiesto fuere o esto que dixo a e provado'l fuere, solo sin remedio sea quemado (Gorosh, 305).

A Catalunya, per contra, durant este període només els *Costums de Tortosa* castiguen explícitament la sodomia: “És altre crim que és contra natura, si alcun hom usa de luxúria ab altre hom, que deu perdre lo cap, enaxí que muira.” (9.24.3. Massip Fonollosa, 485). Encara que sembla establir la decapitació per als culpables, l'expressió “perdre lo cap”, segons va assenyalar Riera (47-48), s'utilitza com a sinònim de pena de mort. A Itàlia, Castella i el sud de França aparegueren, al llarg del segle XIII, diversos càstigs per als sodomites: des de la forca i la castració fins a la foguera (Bazán Díaz, 436-437). Esta última modalitat serà la predominant a la Corona d'Aragó fins a la seua desaparició amb els decrets de Nova Planta.

A partir del segle XIII, la sodomia esdevingué un crim-pecat castigat severament; de fet, era considerada la pitjor transgressió que un individu podia cometre. El procés de construcció i consolidació d'esta categoria, però, s'havia iniciat centúries abans. Segons la tradició bíblica, els sodomites originals foren els habitants de Sodoma, una ciutat cèlebre per la maldat dels seus habitants. Els capítols 18 i 19 del Gènesi relaten l'arribada a la ciutat de dos àngels enviats per Déu. Un passatge anterior (Gn 13, 13) ja la descrivia com un lloc ple d'homes perversos i pecadors, raó per la qual Jehovà hi envià els seus emissaris per a esbrinar la veritat, tot promentent a Abraham que la ciutat se salvaria si hi trobava, almenys, un home just. Els àngels foren acollits per Lot, qui s'havia assentat allí amb la seua família. Un grup de sodomites va assetjar casa seua exigint “conèixer” els hostes. En un intent desesperat per protegir-los, Lot arribà a oferir la virginitat de les seues filles, però els assetjadors intentaren entrar-hi per la força. Finalment, els àngels els encegaren i revelaren a Lot la seua missió: destruir la ciutat. Li ordenaren abandonar Sodoma immediatament amb la seua família i no mirar enrere sota cap concepte. Ja fora, l'esposa de Lot desobeí i, en veure com la ciutat era consumida pel foc plogut del cel, es convertí en una estàtua de sal. El fet que el text no especifique exactament la falta dels sodomites ha donat peu a nombroses interpretacions. Si bé el judaisme interpretà que el mal de Sodoma era la inhospitalitat, el cristianisme del Baix Imperi va emprendre una remodelació d'este mite: autors com Joan Crisòstom i sant Agustí foren els primers a associar definitivament Sodoma amb el sexe homoeròtic i a condemnar-lo (Carden, 116-163).

Justinià (527-565) promulgà les primeres lleis que castigaven la “luxúria contra natura” sota l'argument que estes pràctiques atreien la ira de Déu. La primera, de l'any 538, ordenava a les autoritats de Constantinoble perseguir aquells qui persistiren en este mal, així com la blasfèmia (CIC, Nov. 77. Schoell & Kroll, 381-383). La segona, del 559, en reforçava l'element punitiu i ordenava penes més dures per a aquells qui no es penediren davant el patriarca; el text invocava directament la història de Sodoma i advertia que, si no es perseguia este pecat, el conjunt de la societat podria patir un càstig diví (CIC, Nov. 141. Schoell & Kroll, 703-704). L'emperador, de fet, estava convençut del desplaer diví, possiblement com a reacció a la segona onada de pesta que, segons

Agaties, assolava la Mediterrània en aquell moment, a més d'altres desastres com l'enderrocament de Santa Sofia per un terratrèmol (V, 3-10, 360-381). El cristianisme aportà així la noció de natura/contra natura que, d'ara en endavant, trobarem constantment a les fonts i que cap al segle XIII apareix plenament consolidada. La sodomia s'erigirà, doncs, com un pecat que atempta contra l'orde natural establert per la divinitat (Carrasco Manchado, 116-117).

A l'Occident de l'Alta Edat Mitjana també s'establiren normes contra la "luxúria contra natura." Els visigots promulgaren dues lleis significatives: Khindasvint (642-653) establí que els homes que gosaren mantindre relacions sexuals entre ells havien de ser emasculats i obligats a fer penitència (LI, 3.5.4. Zeumer, 163), mentre que Ègica (687-701), en un decret posterior, ja anomenava "sodomites" estos infractors i ratificava les disposicions del seu predecessor (3.5.7. Zeumer, 165). A la resta d'Europa, llevat de la condemna eclesiàstica palesa en els llibres penitencials (Payer 1984, 40-44; Brundage 1987, 149) i de dues disposicions de Carlemany que ordenaven respectar la prohibició entre el clergat monàstic, els poders civils no manifestaren gaire interès a perseguir la sodomia. Al segle XI, en el context de la reforma gregoriana de l'Església, aparegué una obra fonamental per a entendre l'evolució d'este discurs: Pere Damià (1007-1072) escrigué el *Liber Gomorrhianus* (1049-1054), on atacava el "vici sodomític" dins les institucions eclesiàstiques (Payer 1982). Finalment, el III Concili Laterà del 1179 inclogué per primera vegada la prohibició de la incontinença contra natura en una reunió ecumènica, iniciant així un camí que es reforçaria al segle següent amb la legislació de les monarquies i la configuració definitiva de la sodomia com a pecat-delicte (Bazán Díaz, 436; Karras 2023, 87).

Tot este discurs creà una figura –el sodomita– com a dipositària dels pitjors mals. No hem d'entendre, però, la sodomia com una identitat viscuda en el sentit modern, sinó com un subjecte jurídic objecte de punició. Esta va ser una de les principals aportacions de Michel Foucault a la història de la sexualitat: la distinció entre l'acte i l'ésser (Halperin, 26-32; Karras 2023, 84-85). Des de l'època del Baix Imperi, s'anà configurant paulatinament la noció del "pecador contra natura." Mentre que el vocabulari dels textos romans (*stupro masculorum*) i visigòtics (*masculorum ergo concubitores; masculi masculos inclita stupri*) feia referència explícita a les relacions entre homes, cap al segle XIII el concepte s'havia expandit. El "pecat contra natura" passà a incloure qualsevol acció sexual que no tinguera com a finalitat la procreació, és a dir, la penetració i el dipòsit de semen a l'úter. Sant Tomàs d'Aquino establí a la segona part de la seua *Summa* les sis espècies de la luxúria, la darrera i més greu de les quals és el pecat contra natura. Este, al seu torn, es dividia en quatre tipus de transgressions ordenades per gravetat: la masturbació, el sexe anal entre home i dona, el sexe anal entre persones del mateix sexe i, finalment, el bestialisme (q. 154, arts. 11 i 12, 243-252).

Si bé d'Aquino va marcar el desenvolupament teòric posterior de la sodomia, este no era un discurs unitari i, per tant, podem trobar divergències d'opinió entre els eclesiàstics. Pere Damià establí dos segles abans, al primer capítol del seu llibre, quatre tipus de pecat contra natura: l'automasturbació, ser masturbat per una altra persona, el sexe interfemoral i la penetració anal (Payer 1982, 29). Francesc Eiximenis, qui segueix la divisió tomista, expressa el seu desacord o confronta les opinions d'altres autors als capítols que dedica a la matèria en el *Terç del Cristià*: Ramon de Penyafort considerava que fins i tot el sexe *in vase debito* havia de ser qualificat com a sodomia si no es practicava amb la postura correcta –la dona en decúbit supí i l'home damunt d'ella–; Duran de Xampanya, per la seua banda, proposava que, en certs casos (com ara impossibilitat física, malaltia, perill per al fetus o per a evitar l'adulteri), el sexe anal

dins del matrimoni podria estar permès (caps. 598 i 608. Renedo, 135-137 i 150-151). Pel que fa a la sodomia femenina, els autors baixmedievals en reconeixien l'existència i era igualment penalitzada, segons llegim, de nou, al *Cristià*: “La terça spècia o grau d'aquest peccat és cant alcuna persona se mescla faent aytal obra no ab aquell linatge ab què deu, mas ab altre, axí com si alcun hom fa aytal mal ab hom o fembra ab fembra.” (cap. 599. Renedo, 137-138). Elles, però, resulten molt més difícils de localitzar en la documentació perquè els discursos se centraven en la penetració anal i el malbaratament de la llavor masculina: si bé comptem amb centenars de casos d'homes jutjats entre els segles XIII i XV, només tenim constància de sis dones per a la mateixa cronologia (Moral de Calatrava).

4. El subjecte sodomita a la Corona d'Aragó

Les institucions civils incorporaren este discurs al seu aparell judicial a partir del segle XIII, com comentàvem adés, emparant-se en les raons aportades per la teologia i en el relat de Sodoma, el qual per a les societats medievals constituïa matèria històrica i no mitològica (Carrasco Manchado, 133-134). Robert Moore encunyà el concepte de “societat persecutora” per a explicar l'augment del control social a partir d'aquell moment i com es perseguí o marginalitzà diversos col·lectius –heretges, prostitutes o sodomites– per ser considerats un perill per a la comunitat (85-88). En este sentit, Plácido Fernández-Viagas (2019) ha estudiat des de la història cultural i del dret com la legislació castellana estigmatitzava els sodomites fent-los culpables d'un ampli ventall de desastres naturals i malalties que podien afectar tota la població. Si bé els furs i altres lleis de la Corona d'Aragó no solen remetre explícitament a la història de Sodoma i Gomorra, la correspondència i els manaments de la monarquia i de les ciutats sí que ho fan. Jaume II es mostrà molt interessat a reprimir la sodomia; tant ell com el seu fill, l'infant Jaume, citaren la Bíblia i feren ús dels mateixos estigmes a l'hora d'intervindre en el procés contra el prevere García Fortún entre el 1308 i el 1309.⁵ La narració de Sodoma apareix també inserida a les sentències judicials. El 1440, després de setmana i mitja de procés judicial, el musulmà Fuceí Pausà va ser condemnat a la foguera:

Et atenent que per la dita confessió última espontàneament per lo dit Fuçey Pauçà, moro, feta clarament se mostrà aquell haver comés, fet e perpetrat lo dit horrible e indetestable crim de sodomita ab lo dit Peret en la dita denunciació contengut (per lo qual crim e delictes, Sodoma e Gomorra, ab tres altres ciutats, foren per sentència divinal submerses e periren ab los habitants en aquelles, e per lo qual crim e delictes fams e terratrèmol e pestilències en lo món se fan e se esdevene) [...], per tal *et alia* ab la present nostra diffinitiva sentència, sentencialment condempnam lo dit Fucey Pauçà en ésser cremat fora los murs de la dita ciutat per manera que muyra naturalment, e la ànima de aquell serà separada del seu cors.⁶

Esta retòrica no es limitava a la legislació, sinó que s'emprava com una ferramenta política d'alta volada. El 1420, quan Alfons el Magnànim acusà de sodomia el mateix Justícia d'Aragó, Juan Jiménez Cerdán, en una lletra a l'arquebisbe el monarca afirmava que la ciutat de Saragossa havia patit diversos càstigs divins –tot i que sense especificar-ne quins la naturalesa– per haver tolerat este pecat. L'ús d'este argument permetia al rei presentar la seua intervenció no com una persecució política –puix el Justícia s'havia

⁵ ACA, RC, reg. 140, f. 140r. 1308, agost 8. València; ACA, RC, reg. 351, ff. 46r-47v. 1309, octubre 15. Barcelona

⁶ Arxiu del Regne de València, Justícia Criminal, 97, f. 39v. 1440, juny 1. València

negat a deixar el seu càrrec—, sinó com un acte de protecció de la comunitat davant la imminència d'una catàstrofe provocada per la ira de Déu.⁷

El 1335, els jurats de València escrigueren una lletra a Alfons el Benigne informant-lo, amb gran congoixa, dels mals que assolaven la ciutat. Comencen relatant com les prostitutes cristianes mantenien relacions amb musulmans —fet prohibit pels *Furs*—, mentre els senyors dels llocs on succeïen estes accions no hi intervenien per por de la “declinació dels logués de les dites tavernes.” A més, asseguraven tindre notícia que “serrains ab serrahíns [...] pequen contra natura legament” i que, per este pecat, “l'èer se corromp” i Déu castiga el regne amb “pestalències de pedra e de neula e de sequetat, per mirva d'aygües pluvials, morts soptanes e greus malalties e caresties de viandes.” Per estes raons, i per tal d'esquivar la ira divina, suplicaren al rei que manara als justícies del regne corregir i castigar els dits pecats. Tanmateix, la petició més agosarada fou que, per a facilitar el càstig, qualsevol poguera acusar els pecadors “sens que no s'hajen a provar o estar a pena de talió, no contrastan fur de València.” La lletra, però, mai fou enviada i resta inacabada i tatxada en el registre, possiblement per esta darrera sol·licitud d'ignorar el procediment judicial ordinari. Una mesura així resultava altament arriscada per a la ciutat, ja que hauria establert un precedent que permetria a la Corona adoptar una actitud més laxa amb la legislació foral. Cal recordar que, pocs anys abans, València s'havia enfrontat al monarca per l'alienació del patrimoni reial en favor dels fills d'Elionor de Castella, en els tensos episodis protagonitzats per Francesc de Vinatea. Amb tot, el document il·lustra fins a quin extrem estaven disposats a arribar els governants valencians per a combatre la sodomia, convençuts que este vici podia provocar la ruïna de tota la comunitat.⁸

La sodomia era un estigma que afectava sobretot els “altres” de la societat. Des del segle XIII, nombrosos grups foren acusats de cometre el pecat contra natura, fet que justificava la seua repressió o expulsió. Heretges, estrangers i minories religioses foren assenyalats des de ben prompte; especialment els musulmans, que eren descrits com a efeminats i posseïdors d'una sexualitat desenfrenada (Boswell 1998, 298-310; Lipton, 107-129; Hutcheson, 99-122). Cap al 1314, una denúncia anònima contra l'hospitaler Ramon d'Empúries l'acusava, entre altres coses,

Del pecat qui és nomenat nom de Castela, és molt en gran fama lonc de temps ha, si que l'altr any amenà de Cicília .I. macip fort infant e era toschan, e avia nom Riguó e era son cam-brer e gran son secretari; e li fasia son lit e li jahia davant. Era tant privat seu que fama era en son alberch que jahia ab él, salvant que nul hom clarament no u guosava dir, e aquesta paria durà ben .IIIes. anys tro que, savent que a Bagoles lo dit Riguó escomés per jaure ab él .I. fadrin donat de l'Espital qui avia nom Berenguer de Passonant, ara és frare de l'Espital; altre ni escomés Esco-lanet, qui era fily d'un prom de Bagoles qui avia nom en Palyet, e frare Ramon, can vee açò e sa-bé que aquel se descobria masa d'aquel malfeyt, ac paor de si matex que se'n descobris alcuna cosa no volc enantar contra él, mas donà-li del seu e tramés lon.⁹

Este relat situava el pecat contra natura com un element alié als habitants de la Corona d'Aragó. En esta línia, el 1464 el conestable Pere de Portugal —proclamat rei pels catalans durant la Guerra Civil— escrigué als consellers de Barcelona amonestant-los per la seua oposició a l'execució de Joan de Llobera, conseller de l'any anterior que

⁷ ACA, RC, reg. 2.400, f. 115v. 1420, març 28. Tortosa. Giménez Soler, 344

⁸ Arxiu Històric Municipal de València, g3-1, f. 51v. 1335, novembre 23. València. Rubio Vela, doc. 150, 313-314

⁹ ACA, RC, Processos en Quart, 1310C, f. 4v. 1314

havia sigut acusat de l'“abhominable e nefandíssimo peccat de sodomia.” El monarca, a més, amenaçava de desplaçar-se a la Ciutat Comtal per a “executar aquesta justícia, car lo contrari seria offensa de Déu e perdició total vostra e nostra per dar comport a tal cosa.” La tensió entre les dues institucions és palesa en una lletra que finalitza amb una advertència severa: “vos dehïm que, si vosaltres favoriu un tal crim tant horrible e en offensa de Déu [...], no sabem quin mal no favorischau.” El conestable arribà a Catalunya amb una política moralitzadora ferma que es traduí en l'execució de diverses persones en un breu període de temps (Martínez Ferrando, 143-144; Riera Sans, 82-87). La missiva conclou amb un autògraf del mateix monarca on la sodomia torna a associar-se amb l'alteritat:

E vós sabeu que nostre Senyor a venido a reprovar el mal e amar el bé, e todo verdader cristià a son exemple açò a de fer, per Déu miran bé que no vollau favorir una tal cosa que contamina to-da la natura catalana, e pasar-la e favorir-la és fer pensar aquella ser más anpliada e menos odio-sa delante nos, de quanto a Dios e al mundo somos temidos.¹⁰

A través de les declaracions de testimonis, denunciants i acusats, sovint emergeixen estos estereotipus tan estesos entre la població. A finals de 1491, Pedro Fontaneros, obrer de vila natural de Jerez de la Frontera i resident a Gandia, va sorprendre dos joves, Abdolaziz Bellucí i Çaat Baybar, cometent sodomia en una penya prop de Barx. Tot i que no els coneixia, declarà que “lo enemich de natura [...] los ha persuadit en fer-los cometre lo nefandíssim e terrible crim de sodomia no una sola vegada ne en un sol dia, ne ab una sola persona, però diverses vegades en diversos lochs e temps.” Fontaneros relatà com els joves “an acostumat en lo dit loch de Simat dormir moltes nits en companyia los uns ab los altres, e axí, dormint e stant en companyia, an comés moltes e diverses vegades [...] sodomia.” Sobre Abdolaziz, afirmà a més que era tingut per tots “per un jove casi feminí, e axí aquell se tenia per bugaró e a servit fins ara, e per ço aquell anava e axí és stat trobat contínuament sense bragues, perquè més fàcilment pogués estar aparellat als qui·ll requirien.”¹¹ D'altra banda, en un context posterior (1569), davant una denúncia de sodomia feta per un jove, el noble Serafi Centelles es defensà en el seu interrogatori negant l'acusació “perquè semblants coses no les fan sinó los luterans herètics y ell, dit confessant, és cavaller.”¹²

Els discursos associats a la sodomia i, en general, a la sexualitat no quedaren circumscrius a les elits, sinó que s'irradiaven a tota la població a través de diversos mecanismes. Un dels principals vehicles de difusió eren els sermons: des del púlpit, el clergat ensenyava a l'audiència com s'havia de comportar i quins actes podien causar la seua perdició eterna. En este sentit, sant Vicent Ferrer exercia una gran influència sobre el seu públic amb unes prèdiques que allisonaven amb vehemència sobre els perill de la carn:

Pensat, donchs, quiny peccat és de molts malastruchs que compares ab comares, parents ab parents, hòmens ab hòmens, o en si matexs, o ab bèsties, se jahen. ¡Oo llas, que la terra se'n deurie entrar llavors en abís, de tan fort peccat! Per què·ns devem guardaar de aquella corrupció (273).

¹⁰ Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 04/1B.IX, A-948. 1464, maig 21. Piera

¹¹ ARV, Clergat, llig. 836, c. 2.192, f. 6v. 1491, novembre 28. Simat de Valldigna

¹² ARV, Reial Audiència, Processos Criminals, Lletra S, núm. 34, ff. 17v-18r. 1569, juliol 1. València. Escartí Soriano 2025b, 165

El 1458, en el procés per sodomia contra els musulmans Mahomà Mofarí i Acenet Benjafa, el testimoni Llorens Ferrer, llaurador, afirmà que tothom sabia què feien “dients que per aquell peccat no plou.”¹³ Potser la mostra més evident de l’arrelament d’este discurs entre les classes populars i del seu potencial, tant violent com mobilitzador, es troba en l’Avalot de la Seu del 1519. Al juliol, l’esclat d’una epidèmia de pesta buidà la ciutat de València d’autoritats; fou aleshores quan fra Lluís Castellolí pronuncià un sermó davant la catedral contra els sodomites, als quals culpà de les calamitats que patia la capital. Del que succeí a continuació n’han arribat nombroses narracions. Pocs dies després, quatre sodomites ja havien sigut condemnats, mentre que un cinqué, el flequer Ferran Sanchis, acudí a sol·licitar el perdó als oficials de l’arquebisbe. La ciutat, però, encara no havia recobrat la calma. Un nou sermó, impartit el diumenge posterior a l’absolució, provocà que la joventut s’alçara i assetjara la Seu al crit de “Dau-nos lo puto, que·l volem cremar!” arribant a amenaçar d’incendiar el palau episcopal. Davant l’absència dels principals oficials, els clergues de la catedral es veren obligats a lliurar el sodomita, qui finalment fou cremat al lloc acostumat (Duran Grau, 61-77; Escartí Soriano & Ribera Ribera, 337).

L’altre mecanisme de transmissió del discurs és l’execució a la foguera, entesa com un espectacle públic i exemplaritzant (Adelantado Soriano). Quan es produïa una condemna, el reu era passejat pels principals carrers de la població muntat sobre una bèstia de càrrega, acompanyat –molt probablement– per les proclames d’un oficial de la justícia. Després, era conduït fora de les muralles, a un indret proper als camins principals, on se’l lligava a un pal. El botxí disposava la llenya, hi abocava l’oli i encenia el foc mentre els habitants de les rodalies s’apropaven per a contemplar l’escena. La sentència de Domingo Castellà, el 1392, ens ha deixat l’única descripció detallada de tot este procés (Riera Sans, 159-160), el qual també es pot rastrejar a partir de la comptabilitat de les institucions judicials. De fet, els dietaris de Barcelona i València descriuen nombroses execucions al llarg del segle XV (Rodrigo Lizondo; Sans Travé; Schwartz Luna & Carreras Candi). Tot i que les lleis i els canons de l’Alta Edat Mitjana establien càstigs que no comportaven la mort i plantejaven la possibilitat del penediment, a partir del segle XIII s’establí irremeiablement la foguera per als sodomites, concebuda com un acte purificador de la transgressió comesa (Lorenzo Rodríguez, 106-113). Sobre l’origen d’esta pena, Ruth Mazo Karras planteja que podria procedir del context de les croades; concretament dels canons del Concili de Nablus (1120), on es castigà amb el foc, per primera vegada, els sodomites no penedits o reincidents. Així, les primeres lleis europees del segle XIII, juntament amb els escrits polèmics contra els musulmans, podrien haver rebut la influència de les normatives del regne de Jerusalem (2020, 981-982).

Conclusions

Al llarg del segle XIII, es consolidà a la Corona d’Aragó una estructura jurídica i retòrica enfocada a perseguir el pecat-delicte de sodomia. Esta activitat punitiva no perseguia únicament l’escarment de l’individu, sinó la preservació espiritual del conjunt de la societat. De la mateixa manera, dit relat no romangué restringit als àmbits eclesiàstic i nobiliari; mitjançant la predicació i les execucions públiques, la idea de la “ira divina” calà en l’imaginari col·lectiu, tot establint un lligam directe entre el comportament íntim i les calamitats generals. L’estudi del vessant coercitiu ha estat l’element que més atenció ha rebut per part dels investigadors a Espanya, segons ha indicat recentment Jesús Ángel Solórzano (2025, 219). No obstant això, esta no és

¹³ Arxiu Municipal de Lleida, reg. 820, f. 92r. 1458, abril 27. Lleida. Camps Clemente & Camps Surroca, 159.

l'única via d'anàlisi possible. Germán Navarro ha posat en relleu l'heterogeneïtat de realitats que recullen els processos judicials respecte als seus actors; en esta línia, convé assenyalar que, malgrat la freqüència de la violència sexual, també s'hi testimonien relacions consensuades i expressions d'afectivitat que el món acadèmic havia ignorat fins fa poc (2020, 112-113). En darrera instància, la incorporació de la història de les emocions en este àmbit, seguint l'estela d'Umberto Grassi a Itàlia, podria oferir resultats historiogràfics excel·lents.

D'altra banda, és necessari integrar en l'anàlisi les perspectives de gènere i religió per a copsar íntegrament la concepció i persecució del pecat contra natura durant l'Edat Mitjana. Com s'ha demostrat, les representacions de l'"alteritat" en el món cristià se servien d'estereotips sexuals que legitimaven dinàmiques de conquesta i dominació. En este sentit, l'àmbit peninsular ofereix un escenari d'estudi privilegiat: tot i que els prejudicis contra les minories religioses eren comuns a tot el continent, ací s'articularen en un context de frontera on coexistien cristians, musulmans i jueus. En este entorn es va conrear una tradició literària àrab i hebrea de caràcter homoeròtic que, segons suggereix Rafael Mérida (2022, 89-95), podria haver condicionat l'òptica de les elits feudals envers estos grups. Este enfocament, àmpliament explorat des dels estudis literaris, podria traslladar-se a l'examen de les narratives judicials, espais on convergeixen els relats de denunciats, acusats i testimonis sota la mediació de l'escrivà. Com han assenyalat diversos autors (Farge 1992, 67; Weber Santos, 10; Páez Granados, 16), l'escrutini d'estes fonts permet identificar les tensions estructurals d'una societat i la seua particular interpretació de l'altre.

El futur de la recerca en este camp depèn necessàriament de la intersecció entre la gran diversitat de fons de què disposem –processos judicials, literatura, correspondència, documentació de cancelleria, cròniques, dietaris, iconografia, etc.– i la reformulació de les preguntes amb les quals els interroguem. Els territoris de la Corona d'Aragó compten amb un vast ventall d'arxius que, a diferència d'altres latituds on la pèrdua documental ha estat major, ens aporten dades inèdites o que requereixen una anàlisi més profunda. Si bé no es compta amb el volum i la continuïtat de què gaudeixen les ciutats-estat italianes (Ruggiero; Rocke; Lett), els fons dels arxius comarcals catalans, els del Justícia Criminal de la ciutat de València i el Tribunal de Coltellades de Lleida, a més dels registres de l'Arxiu del Regne de Mallorca –sumats a la riquesa de la Cancelleria Reial– constitueixen una pedrera inesgotable. Estos testimonis proporcionaran, sens dubte, les claus per a continuar investigant estes qüestions i, en definitiva, historiar l'innomenable.

Obres citades

- Adelantado Soriano, Vicente. “La pena de muerte como espectáculo de masas en la Valencia del Quinientos.” En Josep Lluís Sirera Turó ed. *Estudios sobre teatro medieval*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2008. 15-24.
- Agaties. *Historias*. Madrid: Gredos, 2008.
- Aquino, Sant Tomàs d’. *Sancti Thomae Aquinatis, Doctoris Angelici, opera omnia. X. Secunda secundae Summae theologiae*. Roma: Typographia Polyglotta, 1899.
- Bazán Díaz, Iñaki. “La construcción del discurso homofóbico en la Europa cristiana medieval.” *En la España Medieval* 30 (2007): 433-454.
- Blackmore, Josiah & Hutcheson, Gregory S. eds. *Queer Iberia. Sexualities, Cultures, and Crossings from the Middle Ages to the Renaissance*. Durham: Duke University Press, 1999.
- Boswell, John. *Cristianismo, tolerancia social y homosexualidad: los gays en Europa occidental desde el comienzo de la Era Cristiana hasta el siglo XIV*. Barcelona: Muchnik, 1998.
- Brundage, James A. *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
- . “The Politics of Sodomy: Rex V. Pons Hugh de Ampurias.” En Joyce E. Salisbury ed. *Sex in the Middle Ages. A Book of Essays*. Londres: Routledge, 1991. 239-246.
- Burns, Robert I. *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia. The Registered Charters of its Conqueror, Jaume I, 1257-1276. II. Foundations of Crusader Valencia: Revolt and Recovery, 1257-1263*. Princeton: Princeton University Press, 2017.
- Cáceres Millán, Sandra. “Violencia y justicia en el siglo XV: sodomía musulmana en l’Horta de València.” *Roda da Fortuna* 2 (2013): 263-272.
- Camps Clemente, Manuel & Camps Surroca, Manuel. “Los delitos contra la libertad sexual en Lleida en el siglo XV.” En *VII Jornadas de la Sociedad Española de Medicina Legal y Forense*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 1995. 87-188.
- Carden, Michael. *Sodomy. A History of a Christian Biblical Myth*. Londres: Routledge, 2004.
- Carrasco Manchado, Ana Isabel. “Entre el delito y el pecado: el pecado ‘contra naturam’.” En Ana Isabel Carrasco Manchado & María del Pilar Rábade Obradó eds. *Pecar en la Edad Media*. Madrid: Sílex, 2008. 113-148.
- Colón Domènech, Germà & Garcia Sanz, Arcadi. *Furs de València, vol. VII*. Barcelona: Barcino, 1999.
- Cortés Escrivà, Josepa. *Liber privilegiorum civitatis et regni Valentie*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2001.
- Duran Grau, Eulàlia. *Cròniques de les Germanies*. València: Tres i Quatre, 1984.
- Escartí Soriano, Vicent Josep & Ribera Ribera, Josep. *El Llibre de memòries de la ciutat de València (1308-1644)*. València: Ajuntament de València, 2019.
- Escartí Soriano, Vicent Josep. “L’homosexualitat en la literatura memorialística valenciana dels segles XV i XVI.” En Vicent J. Escartí Soriano & Rafael Roca Ricart eds. *Identitats i violències: documentació i literatura*. Catarroja: Afers, 2021. 293-316.
- . “The Eventful Life and Cruel Death of the Moorish Sodomite Gregori Xeus.” En Alejandro Llinares Planells & Guillermo López Juan eds. *Rethinking Violence in Valencia and Catalonia. Fourteenth to Seventeenth Century*. Nova York: Peter Lang, 2024. 191-217.

- . “La causa de Joan de Bogia: proceso contra un cautivo por sodomita en el Reino de Valencia en 1553.” En Juan Pedro Navarro Martínez & Fernanda Molina eds. *Nefando imperio: imaginarios sociales, culturales y judiciales de la sodomía en la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)*. Granada: Comares, 2025a. 69-90.
- . *Àngel meu, foteu-me! El procés per sodomia contra Serafi Centelles (1569)*. Catarroja: Afers, 2025b.
- Falcón Pérez, María Isabel & Motis Dolader, Miguel Ángel. *Procesos criminales en el arzobispado de Zaragoza*. Saragossa: Gobierno de Aragón, 2000.
- Farge, Arlette. *La atracción del archivo*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1991.
- Fernández-Viagas Escudero, Plácido. “La estigmatización de los pecadores contra natura en la Castilla del siglo XIII: una aproximación de historia cultural al título XXI de la Séptima Partida.” *Anuario de Estudios Medievales* 49/2 (2019): 561-587.
- . *El adulterio y otras transgresiones sexuales en la Edad Media. Un estudio de la regulación castellano-leonesa de los siglos X al XIII*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 2024.
- Ferrer, Sant Vicent. *Sermons. Vol. II*. Barcelona: Barcino, 1971.
- Giménez Soler, Andrés. “El justicia de Aragón, Juan Giménez Cerdán.” *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 1 (1897): 337-345.
- Gorosh, Max. *El Fuero de Teruel*. Estocolm: Almqvist & Wiksells Boktryckeri, 1950.
- Grassi, Umberto. “Emotions and Sexuality. Regulation and Homoerotic Transgressions.” En Andrew Lynch & Susan Broomhall eds. *The Routledge History of Emotions in Europe, 1100-1700*. Londres: Routledge, 2020. 133-150.
- Graullera Sanz, Vicente. “Delito de sodomía en la Valencia del siglo XVI.” *Torrens* 7 (1993): 213-246.
- Haliczer, Stephen. *Inquisición y sociedad en el reino de Valencia (1478-1834)*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1993.
- Halperin, David M. *How to Do the History of Homosexuality*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002.
- Hutcheson, Gregory S. “The Sodomitic Moor: Queerness in the Narrative of Reconquista.” En Glenn Burger & Steven F. Kruger eds. *Queering the Middle Ages*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001. 99-122.
- Karras, Ruth Mazo. “The Regulation of ‘Sodomy’ in Latin East and West.” *Speculum* 95 (2020): 969-986.
- . “Attitudes to Same-Sex Sexual Relations in the Latin World.” En Hannah Skoda ed. *A Companion to Crime and Deviance in the Middle Ages*. Leeds: Arc Humanities Press, 2023. 84-101.
- Kuefler, Matthew. “The Boswell Thesis.” En Matthew Kuefler ed. *The Boswell Thesis. Essays on Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality*. Chicago: The University of Chicago Press, 2006. 1-34.
- Lett, Didier. *Viols d’enfants au Moyen Âge. Genre et pédocriminalité à Bologne, XIVe-XVe siècle*. París: Presses Universitaires de France, 2021.
- Lipton, Sara. “‘Tanquam effeminatum’: Pedro II of Aragon and the Gendering of Heresy in the Albigensian Crusade.” En Josiah Blackmore & Gregory S. Hutcheson eds. *Queer Iberia. Sexualities, Cultures, and Crossings from the Middle Ages to the Renaissance*. Durham: Duke University Press, 1999. 107-129.
- Lorenzo Rodríguez, Abel de. *La horca y el fuego: una historia social de la pena de muerte en Hispania (700-1200)*. Granada: Comares, 2025.

- Martínez Ferrando, Jesús Ernesto. *Pere de Portugal, “rei dels catalans”, vist a través dels registres de la seva cancelleria*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 1936.
- Massip Fonollosa, Jesús. *Costums de Tortosa*. Barcelona: Fundació Noguera, 1996.
- Mérida Jiménez, Rafael. “Sodoma, del Viejo al Nuevo Mundo.” *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* 64 (2007): 89-102.
- . “La sodomia i el cos malalt de les dones.” *Imago Temporis. Medium Aevum* 7 (2013): 560-574.
- . *Sodomías hispánicas: estudios culturales sobre géneros y sexualidades (siglos X al XVII)*. Lleida: Pagès, 2021.
- . “El homoerotismo masculino en la Europa medieval.” En Francisco Vázquez García ed. *Historia de la homosexualidad masculina en Occidente*. Madrid: Catarata, 2022. 45-105.
- Milgate, Michael. “The Politics of Sodomy and Legal Process R. v. Pons Hugh de Ampurias (+1311).” *The Jurist. Studies in Church Law and Ministry* 66 (2006): 483-491.
- Moral de Calatrava, Paloma. “Edad Media.” En Francisco Vázquez García ed. *Historia de la homosexualidad femenina en Occidente*. Madrid: Catarata, 2023. 81-122.
- Navarro Espinach, Germán & Villagrasa Elías, Raúl. “Sodomía y abusos sexuales en los hospitales zaragozanos del Quinientos.” En Concepción Villanueva Morte, Antoni Conejo da Pena & Raúl Villagrasa Elías eds. *Redes hospitalarias: historia, economía y sociología de la sanidad*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 2018. 191-200.
- Navarro Espinach, Germán. “Sodomitas en la Corona de Aragón (1263-1598).” En Rica Amran & Antonio Cortijo Ocaña eds. *La mirada del otro: las minorías en España y América (siglos XV-XVIII)*. Santa Barbara: eHumanista, 2020. 99-126.
- . “Utilización política y económica de los discursos homófobos (siglos XIII-XVI).” En Esther López Ojeda ed. *Mentiras, falsificaciones, rumores. Opinión pública, acción política y conflictos sociales en la Edad Media*. Logronyo: Instituto de Estudios Riojanos, 2024. 61-84.
- . “La virilidad en peligro. Amor, sexo y tránsitos de género en la época medieval.” En Francisco Vázquez García ed. *Historia de la homosexualidad masculina en España*. Madrid: Catarata, 2025. 41-85.
- Navarro Martínez, Juan Pedro. “La ‘represión sexual’ cuarenta años después: un balance historiográfico en torno al fenómeno de la sodomía en la Monarquía Hispánica (s. XVI-XVIII).” *Revista de Historiografía* 40 (2025): 353-379.
- Ortega Baún, Ana Estefanía. *Sexo, pecado, delito. Castilla de 1200 a 1350*. Madrid: Bubok Publishing, 2011.
- . “Honor femenino, manipulación de la fama y sexualidad en la Castilla de entre 1200 y 1550.” *Clío & Crimen* 13 (2016): 75-98.
- . “La otra delincuencia femenina relacionada con la sexualidad en la Castilla medieval: lesbianismo, huída del cónyuge, alcahuetería, colaboración con violación, concubinato clerical y aborto.” *Clío & Crimen* 17 (2020): 67-92.
- Páez Granados, Octavio. “El archivo sodomítico: una mirada entre el quehacer histórico y literario.” En Juan Pedro Navarro Martínez & Fernanda Molina eds. *Nefando imperio: imaginarios sociales, culturales y judiciales de la sodomía en la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)*. Granada: Comares, 2025. 3-19.
- Payer, Pierre J. *Book of Gomorrah. An Eleventh-Century Treatise against Clerical Homosexual Practices*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 1982.
- . *Sex and the Penitentials. The Development of a Sexual Code, 550-1150*. Toronto: University of Toronto Press, 1984.

- Pérez García, Pablo & Jorge A. Catalá Sanz. “La pena capital en la Valencia del Quinientos.” En *Conflictos y represiones en el Antiguo Régimen*. València: Universitat de València, 2000. 21-112.
- Renedo Puig, Xavier. *Edició i estudi del “Tractat de luxúria” de Francesc Eiximenis*. Tesis doctoral inèdita. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 1993.
- Riera Sans, Jaume. *Sodomites catalans: història i vida (segles XIII-XVIII)*. Barcelona: Base, 2014.
- Rocke, Michael. *Forbidden Friendships. Homosexuality and Male Culture in Renaissance Florence*. Òxford: Oxford University Press, 1996.
- Rodrigo Lizondo, Mateu. *Crònica i dietari del capellà d’Alfons el Magnànim*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2011.
- Rosselló Vaquer, Ramon. *L’homosexualitat a Mallorca a l’Edat Mitjana*. Palma de Mallorca: Calamus Scriptorius, 1978.
- . *Procés contra Ponç Hug, comte d’Empúries, per pecat de sodomia*. Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner, 2003.
- Rubio Vela, Agustín. *Epistolari de la València medieval, vol. I*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2003.
- Ruggiero, Guido. *The Boundaries of Eros. Sex, Crime and Sexuality in Renaissance Venice*. Òxford: Oxford University Press, 1985.
- Sans Travé, Josep Maria. *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*. Barcelona: Fundació Noguera, 1992.
- Schoell, Rudolf & Kroll, Wilhelm. *Corpus Iuris Civilis. III. Novellae*. Berlin: Weidmannos, 1912.
- Schwartz Luna, Frederic & Carreras Candi, Francesc. *Manual de novells ardots, vulgarment apellat Dietari del antich Consell barceloní. Vol. II*. Barcelona: Impremta d’Henrich i Companyia, 1893.
- Solórzano Telechea, Jesús Ángel. “Justicia y ejercicio del poder: la infamia y los ‘delitos de lujuria’ en la cultura legal de la Castilla medieval.” *Cuadernos de Historia del Derecho* 12 (2005): 313-353.
- . “Fama pública, Infamy and Defamation: Judicial Violence and Social Control of Crimes against Sexual Morals in Medieval Castile.” *Journal of Medieval History* 33 (2007): 398-413.
- . “Poder, sexo y ley: la persecución de la sodomía en los tribunales de la Castilla de los Trastámara.” *Clío & Crimen* 9 (2012): 285-396.
- . “Sodom’s Subjects: Sodomy and Urban Politics in the Late Medieval Kingdom of Castile.” *The Medieval History Journal* 25/1 (2022): 60-92.
- . “Navegando por las fronteras historiográficas sobre las minorías sexuales y de género en la Corona de Castilla medieval: de la delincuencia sodomita al ‘giro transgénero’.” En Iñaki Bazán Díaz, Óscar López Gómez & Roberto J. González Zalacain eds. *Criminalidad y justicia penal en la Edad Media: balance y perspectivas de estudio en España y Francia*. Madrid: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2025. 215-252.
- Weber Santos, Nádia Maria. “¿Ficción en los archivos? Fragmentos caleidoscópicos de narrativas en procesos judiciales: fuentes para la Historia de las Sensibilidades. Porto Alegre, Brasil, 1980-1982.” *Revista Historia y Justicia* 1 (2013): 1-26.
- Zeumer, Karl. *Leges Visigothorum*. Hannover: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1902.